

УДК 330.1

А.О. Задоя

СТРУКТУРА ВВП ЗА КАТЕГОРІЯМИ ДОХОДУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Стаття присвячена порівнянню структури ВВП за категоріями доходу України, її найближчих сусідів та окремих розвинених країн. Виявлено, що у постсоціалістичних країнах основний тягар економічного спаду перекладається на найманих працівників, тоді як навіть в період економічного спаду останніх років реальні доходи бізнесу та держави зростали. Для вимірювання рівня соціальної орієнтації структури ВВП нами запропоновано використовувати коефіцієнт «бізнес-праця» як відношення валового прибутку до оплати праці найманих працівників. Аналіз показав, що для України, Росії та Білорусії він сягає 100%, тоді як у розвинених країнах коливається на рівні 30–45%, що є свідченням реальної соціальної орієнтації останніх.

Ключові слова: валовий внутрішній продукт, оплата праці найманих працівників, валовий прибуток, коефіцієнт «бізнес-праця».

Валовий внутрішній продукт є одним з основних макроекономічних показників, що характеризує стан та напрями розвитку національної економіки. Найчастіше, коли мова заходить про ВВП, обмежуються аналізом його динаміки. Цей показник дійсно описує загальний потенціал економіки країни щодо задоволення потреб економічних суб'єктів. Однак, на наш погляд, його необхідно доповнювати структурним аналізом, який дає більш повну картину щодо використання зазначеного потенціалу.

Окремі питання структури суспільного виробництва та пропорцій розподілу його результатів досліджувалися відомими авторитетами світової економічної науки: Б. Беллом, К. Кларком, Дж. Саксом, Дж. Стігліцем. Є досить цікаві дослідження й українських вчених, таких як В. Геєць, А. Гриценко, Б. Кваснюк, М. Якубовський та ін. Останнім часом опубліковано ряд праць, які присвячені дослідженню сучасної структури ВВП України та проблем, що виникають з її недосконалості. Серед них слід виділити статті В. Бахрушина [1], І. Крючкової [2,3], А. Циганюк [4]. Разом з тим, на нашу думку, дослідження слід доповнити міжнародними зіставленнями, щоб оцінити відповідність процесів, що відбуваються в Україні, світовим тенденціям.

Метою нашого дослідження є виявлення залежності між структурою валового внутрішнього продукту за доходами та його динамікою на основі проведення міжнародних зіставлень.

Дослідники, які оцінюють вплив структури ВВП і темпи економічного зростання, найчастіше звертають увагу на структуру його використання. Дійсно, вплив інвестицій на економічну динаміку загальновідомий. Хоча,

як показали деякі дослідження [5], емпіричні спостереження не показують жорсткої залежності між питомою вагою інвестицій у ВВП і темпами його зростання. З іншого ж боку, структура ВВП за його використанням є важливим компонентом макроекономічної моделі, яка формується у тій чи іншій країні та реалізується у різних темпах економічного зростання.

У попередніх дослідженнях нами було виявлено щонайменше дві макроекономічні моделі щодо використання ВВП: споживацько-орієнтовану та інвестиційно-орієнтовану [6]. Характерними представниками цих моделей є, відповідно, економіка Польщі та Чеської Республіки. Орієнтація на споживання дозволяє Польщі забезпечити більш високий рівень споживання громадян, ніж у Чехії, навіть маючи менші обсяги виробництва ВВП на душу населення. Орієнтація на внутрішній ринок робить польську економіку менш залежною від зовнішніх потрясінь, що дозволило їй без особливих втрат пережити кризу 2008–2009 рр. Чеська ж модель економіки орієнтована на інвестиції, що забезпечує їй досить високі темпи зростання. Однак економічна система цієї країни є значно залежною від процесів, які відбуваються на зовнішніх ринках, а тому під час світових криз втрати економіки Чехії є значними.

До інвестиційно-орієнтованих моделей можна віднести й економіку найближчих сусідів України: Росії та Білорусі. У 2015 р. питома вага кінцевого споживання у ВВП Росії склала 70%, а валових накопичень – 24% [7]. Для Білорусі ці показники становили, відповідно, 67% та 29% [8].

Українську економічну модель, особливо в останні роки, не можна однозначно ідентифікувати. З одного боку, у 2015 р. питома вага споживання та валового накопичення у ВВП відповідала споживацько-орієнтованій моделі (відповідно 86 та 14%). З іншого ж боку, від'ємне сальдо торгового балансу та значна залежність від зовнішніх ринків, які явно простежуються в Україні, є притаманними інвестиційно-орієнтованій економіці [9]. Таку модель ми називаємо еkleктичною, оскільки вона сприйняла не переваги, а навпаки, недоліки обох моделей. Цей висновок підтверджується також аналізом структури ВВП за категоріями доходу.

У табл. 1 наведено дані про структуру валового внутрішнього продукту за категоріями доходу для України та її найближчих сусідів. Їх аналіз дозволяє зробити кілька важливих висновків.

Таблиця 1

Структура ВВП за категоріями доходу (у %)*

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Україна						
Темпи зростання ВВП	104,1	105,5	100,2	100,0	93,4	90,2
Питома вага у ВВП:						
– оплати праці найманих працівників	48,0	47,0	50,2	49,9	46,3	39,1
– податків	11,8	13,9	12,9	12,5	12,9	15,9
– валового прибутку	40,2	39,1	36,9	37,6	40,8	45,0
Коефіцієнт «бізнес-праця»	83,8	83,2	73,5	75,3	88,1	115,1

Закінчення табл. 1

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Російська Федерація						
Темпи зростання ВВП	104,5	104,3	102,5	100,7	97,2	99,8
Питома вага у ВВП:						
– оплати праці найманих працівників	49,6	49,6	44,2	46,7	47,2	45,0
– податків	17,8	19,3	14,7	14,2	13,9	11,1
– валового прибутку	32,6	31,1	41,1	39,1	38,9	43,9
Коефіцієнт «бізнес-праця»	65,7	62,7	93,0	83,7	82,4	97,6
Білорусь						
Темпи зростання ВВП	104,3	105,5	101,7	101,0	101,7	96,2
Питома вага у ВВП:						
– оплати праці найманих працівників	47,8	40,8	43,4	50,6	49,4	47,7
– податків	14,1	12,8	13,7	13,5	13,6	14,4
– валового прибутку	38,1	46,4	42,9	35,9	37,0	37,9
Коефіцієнт «бізнес-праця»	79,7	113,7	98,8	70,9	74,9	79,5

*Розраховано за [7–9].

1. В усіх досліджуваних країнах основний тягар втрат від економічного спаду перекладається на найманих працівників. Легко помітити, що практично в усіх випадках зменшення ВВП питома вага заробітної плати скорочувалася. Так, в Україні у 2015 р. на заробітну плату найманих працівників припадало 39,1%, тоді як у 2013 р. цей показник був на 10 відсоткових пунктів більшим. Якщо перерахувати у абсолютних зіставних показниках, то доходи від заробітної плати у 2015 р. порівняно з 2014 р. скоротилися на 24%, а порівняно з 2013 р. – на 34%.

2. Спільною рисою усіх трьох економік є зростання питомої ваги валового прибутку в період економічної кризи. У 2015 р. в Україні та Російській Федерації питома вага валового прибутку досягла свого максимального значення за весь досліджуваний період, незважаючи на падіння обсягів виробництва протягом двох років. Більше того, в Україні, хоча за 2014–2015 рр. реальні обсяги виробництва скоротилися майже на 16%, реальний валовий прибуток навіть зріс на 1,2%.

3. Як правило, в період економічної кризи не зменшуються також доходи держави. У 2015 р. в Україні та Білорусі питома вага податків (мова йде про непрямі податки за мінусом субсидій на виробництво та імпорт) досягла свого історичного максимуму: відповідно 15,9 та 14,4%. Більше того, українська держава не тільки змогла компенсувати втрати від падіння обсягів виробництва, а й збільшила свої реальні доходи за рахунок цих податків у 2015 р. на 7,2% порівняно з 2013 р.

4. Серед досліджуваних трьох країн Україна має не тільки найнижчий рівень ВВП на душу населення, але й найменшу питому вагу заробітної плати у структурі ВВП. Разом з тим питома вага валового при-

бутку є найвищою. Це є ще одним свідченням того, що українська економічна система більше опікується доходами бізнесу, ніж найманих працівників.

Для характеристики співвідношення доходів бізнесу та найманих працівників скористаємося показником, який ми назвали коефіцієнтом «бізнес-праця». Він показує, скільки відсотків від оплати праці найманих працівників становить валовий дохід бізнесу. Формально він дещо нагадує відомий у марксизмі показник норми додаткової вартості, яка показує ступінь експлуатації найманої праці. Для нашого дослідження він буде демонструвати лише співвідношення первинних доходів двох груп суб'єктів: найманих працівників та бізнесу.

Легко помітити, що для усіх досліджуваних країн зазначений показник є досить високим. В окремі роки він перевищував 100%, що в цілому не є характерним для сучасного світу. Це свідчить про нерозвиненість внутрішнього ринку, адже його головним чином формують споживацькі витрати домогосподарств. Це також позначається на формуванні пенсійного фонду, оскільки відрахування до нього прямо залежать від фонду оплати праці (в Україні ця проблема є дуже відчутною).

Якщо говорити про тенденції зміни коефіцієнта «бізнес-праця», то визначити їх для Росії та Білорусі не видається можливим. Для України ж, навпаки, чітко виділяється зниження показника до 2012 р. та значне його зростання у наступні роки. Тенденція не змінилася й після 2014 р., коли влада почала більше говорити про опікування долею людей праці: вона тільки посилилася. 2016 р. став у всіх відношеннях «рекордним»: питома вага оплати праці найманих працівників опустилася до рекордно низького рівня – 36,8%; частка ж податків та валового прибутку зросла, відповідно, до 16,7% та 46,5%. Коефіцієнт «бізнес-праця» досяг найвищого значення за весь досліджуваний період – 126,3% [9]. Це може стати причиною серйозних макроекономічних проблем уже найближчим часом.

Таким чином, проведений аналіз показав, що, по-перше, найменш захищеними від втрат у результаті економічного спаду є наймані працівники. Бізнес та держава більш гнучкі та мають більше інструментів для компенсації своїх втрат. По-друге, українська економіка, маючи найменшу питому вагу заробітної плати у ВВП, разом з тим дає найвищий показник питомої ваги кінцевого споживання та найнижчий показник валових накопичень. Це означає, що отримані бізнесом та державою доходи теж значною мірою йдуть на кінцеве споживання. Тобто, маючи при первинному формуванні доходів сприятливі умови для інвестування та збільшення темпів економічного зростання, Україна після перерозподілу має такі показники інвестиційною діяльності, які явно не достатні для досягнення бажаного економічного зростання. По-третє, зростання коефіцієнта «бізнес-праця», яке помічене в Україні в останні кілька років, може не тільки викликати (та й уже викликає) макроекономічні диспропорції, але й становить загрозу соціальній стабільності.

Зовсім інша картина зі структурою валового внутрішнього продукту складається у розвинених країнах (табл. 2).

Таблиця 2

Структура чистого внутрішнього продукту Німеччини за категоріями доходу (%)*

Показник	2014	2015	2016
Оплата праці найманих працівників	61,7	61,5	61,6
Чисті податки на виробництво та імпорт	12,0	12,1	12,0
Операційний прибуток, змішаний дохід	26,3	26,4	26,4
Коефіцієнт «бізнес-праця»	42,6	42,9	42,9

*Розраховано за [10].

При порівнянні даних табл. 1 та 2 привертає увагу кілька відмінностей економічних моделей.

По-перше, структура ВВП за категоріями доходу у Німеччині залишається стабільною. Деякі коливання більше нагадують статистичні похибки, ніж реальні тенденції.

По-друге, питома вага оплати праці найманих працівників майже у півтора рази більша, ніж в Україні. Це підтверджує соціальну орієнтацію німецької економіки та особливу увагу до найманих працівників. Звичайно, лише на підставі оплати праці найманих працівників не можна судити про їх кінцеві доходи (адже ще є податки на особисті доходи). Однак зіставляючи питому вагу оплати праці та прибутку у чистому внутрішньому продукті Німеччини, можна з певністю стверджувати, що саме податки на заробітні плати найманих працівників будуть основним джерелом доходу бюджету.

По-третє, єдиним більш-менш зівставним показником є питома вага чистих податків на виробництво та імпорт. В окремі роки в Україні, Росії та Білорусі цей показник був навіть меншим, ніж у Німеччині. Однак якщо у Німеччині він практично усі роки залишався незмінним, то для України амплітуда його коливання становила більше 4 відсоткових пунктів, а для Росії – більше 8. Це є свідченням не тільки нестабільності податкової системи, що заподіює значної шкоди економічному середовищу, але й різких змін у базі оподаткування (перш за все мова йде про імпорт).

По-четверте, свідченням споживацької орієнтації німецької економіки є і той факт, що питома вага споживання у наявному доході у цій країні становить 88%, тоді як заощадження – 12% [10].

Ще більш наочно зазначені відмінності виявляються при аналізі структури чистого внутрішнього продукту Швейцарії (табл. 3). Достатньо зазначити, що коефіцієнт «бізнес-праця» у цій країні у 2,4–3 менший, ніж в Україні, тобто прибутки бізнесу складають менше третини оплати праці найманих працівників. Це можна розцінювати, як показник реальної соціалізації економіки.

Таблиця 3

Структура чистого внутрішнього продукту Швейцарії за категоріями доходу (%)*

Показник	2013	2014	2015
Оплата праці найманих працівників	71,3	71,5	72,8

Показник	2013	2014	2015
Чисті податки на виробництво та імпорт	7,5	7,4	7,4
Операційний прибуток, змішаний дохід	21,2	21,1	19,8
Коефіцієнт «бізнес-праця»	29,7	29,5	27,2

*Розраховано за [11].

Таким чином, проведений аналіз структури ВВП за категоріями доходу в Україні та ряді інших країн свідчить про наявність зворотної залежності між рівнем розвитку країни та питомою вагою оплати праці найманих працівників і бізнесу у сукупних доходах суспільства. В Україні помічена ще одна цікава залежність: під час економічного спаду увесь його тягар перекладається на найманих працівників, тоді як доходи бізнесу та держави зростали не тільки відносно, а й абсолютно (навіть при перерахунку у порівняльних цінах). Відношення операційного прибутку до оплати праці, назване нами коефіцієнтом «бізнес-праця», в Україні, Росії та Білорусії часом сягає 100%, тоді як у розвинених країнах воно коливається в межах 30–45%. Це підтверджує становлення у цих країнах соціально-орієнтованої економіки, чого жодним чином не можна сказати про українську економіку. Разом з тим необхідно дослідити й зворотний зв'язок, тобто з'ясувати, яким чином структура ВВП за категоріями доходу впливає на економічний розвиток країни. Однак це стане темою наступних досліджень.

Список використаних джерел

1. Бахрушин В.Є. Динаміка окремих показників національних рахунків України / В. Є. Бахрушин // Держава та регіони. Сер. : Економіка та підприємництво. – 2014. – № 2. – С. 14–20.
2. Крючкова І.В. Диспропорції валового наявного доходу та їхній вплив на динаміку ВВП / І.В. Крючкова. – Економіка та прогнозування. – 2013. – № 3. – С. 21–37.
3. Крючкова І.В. Негативні зміни в інституційній структурі валового наявного доходу та механізми державної політики щодо її гармонізації / І.В. Крючкова // Економіка і прогнозування. – 2013. – № 1. – С. 7–26.
4. Циганюк А.В. Прогнозування структури ВВП на довгострокову перспективу: методичні підходи / А. В. Циганюк // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 3. – С. 20–24.
5. Задоя А.А. Сбережения, инвестиции и экономическая цикличность: эмпирическая проверка теоретических гипотез // Академічний огляд. – 2015. – № 2. – С. 5–12.
6. Zadoia A. Economies of the Visegrad group: comparative analysis / A. Zadoia // Академічний огляд. – 2015. – №1. – С. 153–159.
7. Федеральная служба государственной статистики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gks.ru/free_doc/new_site/vvp/vvp-god/tab34.htm

8. Национальный статистический комитет Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.belstat.gov.by/o-belstate_2/links/statsluzhby/

9. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

10. National accounts [Electronic resource]. – Available at: https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/NationalEconomyEnvironment/NationalAccounts/DomesticProduct/Tables/DisposableIncomeSavingNetLending_NetBorrowingTotalEconomy.html

11. National accounts [Electronic resource]. – Available at: <https://www.bfs.admin.ch/bfs/en/home/statistics/national-economy/national-accounts/gross-domestic-product.assetdetail.323509.html>

References

1. Bahrushin V.Ie. (2014). *Dynamika okremykh pokaznykiv natsionalnykh rahunkiv Ukrainy* [Dynamic of separate indicators of national accounts in Ukraine]. *Derzhava i regiony, Ser. Ekonomika ta pidpruiemnytstvo*, no. 2, pp. 14-20.

2. Kriuckova I.V. (2013). *Dysproportsii valovogo naiavnogo dohodu ta ihonii vplyv na dynamiky VVP* [Disproportions of gross disposable income and its influence on GDP dynamic]. *Ekonomika ta prognozuvannia*, no. 3, pp. 21-37.

3. Kriuckova I.V. (2013). *Negatyvni zminy v instytutsiinii strukturi valovogo naiavnogo dohodu ta mehanizmy derzhavnoi polityky schodo ii garmonizatsii* [Negative changes in the institutional structure of gross disposable income and the mechanisms of state policy in its harmonization]. *Ekonomika ta prognozuvannia*, no. 1, pp. 7-26.

4. Tsyganiuk A.V. (2011). *Prognozuvannia struktury VVP na dovgostrokovu perspektyvu: metodychni pidhody* [Forecasting GDP structure in the long term: methodological approaches]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 3, pp. 20-24.

5. Zadoia A.A. (2015). *Sberezheniia, investitsii i ekonomicheskaia tsiklichnost: empiricheskaia proverka teoreticheskikh gipotez* [Savings, investments and economic cycles: an empirical test of theoretical hypotheses]. *Akademichnyi oqliad*, no. 2, pp. 5-12.

6. Zadoia A.A. (2015). Economies of the Visegrad group: comparative analysis, *Akademichnyi oqliad*, no. 1, pp. 153-159.

7. Federal State Statistic Services. Available at: http://www.gks.ru/free_doc/new_site/vvp/vvp-god/tab34.htm (Accessed 11 November, 2016).

8. National Statistical Committee of the Republic of Belarus, Available at: http://www.belstat.gov.by/o-belstate_2/links/statsluzhby/ (Accessed 11 March 2017).

9. State Statistic Service of Ukraine. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 11 November, 2016).

10. National accounts. Available at: https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/NationalEconomyEnvironment/NationalAccounts/DomesticProduct/Tables/DisposableIncomeSavingNetLending_NetBorrowingTotalEconomy.html (Accessed 15 October, 2016).

11. National accounts. Available at: <https://www.bfs.admin.ch/bfs/en/home/statistics/national-economy/national-accounts/gross-domestic-product.assetdetail.323509.html> (Accessed 17 October, 2016).

Стаття посвящена порівнянню структури ВВП по категоріям доходу України, її найближчих сусідів і окремих розвинутих країн. Виявлено, що в пострадянських країнах основна тягар економічного спаду перекидається на найманих працівників, тоді як навіть в період економічного спаду останніх років реальні доходи бізнесу і держави росли. Для вимірювання рівня соціальної орієнтації структури ВВП нами запропоновано використовувати коефіцієнт «бізнес-труд» як відношення валової прибутку до оплати праці найманих працівників. Аналіз показав, що для України, Росії і Білорусії він досягає 100%, тоді як в розвинутих країнах коливається на рівні 30–45%, що свідчить про реальну соціальну орієнтацію останніх.

Ключеві слова: валовий внутрішній продукт, оплата праці найманих працівників, валова прибуток, коефіцієнт «бізнес-труд».

The article is devoted to the comparison of the GDP structure by categories of income of Ukraine, its closest neighbors and individual developed countries. It was revealed that in post-socialist countries the main burden of the economic recession is shifted to wage earners, whereas even during the economic recession of recent years the real incomes of business and the state grew. To measure the level of GDP structure social orientation, we have proposed to use the «business-labor» ratio as the ratio of gross profit to compensation of employees. The analysis showed that for Ukraine, Russia and Belarus it reaches 100%, while in developed countries it fluctuates at the level of 30–45%, which indicates a real social orientation of the latter.

Key words: gross domestic product, remuneration of wage workers, gross profit, «business labor» ratio.

Одержано 28.10.2016